

מסביב לשולחן

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמסור

דבר העורך

מבאר החסידות

ראשי הישיבות

הרב יעקב שלמה שיינברגר

סור מרע ועשה טוב

"עבד ה'" - אינו תואר שיכולים לרכוש בקלות, תואר זה מצריך עבודה רבה ויגיעה רצופה בלימוד התורה ויראת שמים, כדכתב **האור החיים הק'** בפרשת שלח (יד, כד) שקניית שם עבד ה' יוצדק, רק במי שזוכה לכבוש היצר הרע בסור מרע ועשה טוב ומשעבד רצונו להשי"ת, יעו"ש באריכות.

בפשטות "סור מרע ועשה טוב" הכוונה היא, שקודם צריך לשוב בתשובה על כל חטאיו ופשעיו, ואחר משך זמן של עבודת התשובה כשנפשו מטוהרה יכול להתחיל 'חיים חדשים' לעשות מצוות ומעשים טובים.

הספה"ק (ראה צמח צדיק ויזניץ פר' ויחי, שם משמואל, דברי יחזקאל שינווא ועוד) שללו דרך זה לדורנו עני, באמרם שאם האדם יתחיל בדרך "סור מרע" – לשוב על עונותיו וחטאיו יקח לו הרבה זמן, וכולי האי ואולי יוכל בסוף ימיו להגיע לדרך "עשה טוב" – לעשות מצוות ומעש"ט לבורא ית"ש.

אלא הדרך הישרה לדורנו דור חלש ונדכה היא, שקודם יתחיל האדם ב"עשה טוב" – בתורה ותפלה ומעשים טובים, ובמילא ישיג ע"כ ה"סור מרע" שיזכה לשוב בתשובה שלימה.

הרבה האריכו הספה"ק על יסוד זה, וכמדומני שאפשר להרחיב ולמלא כמה גליונות שלמים בענין זה, אך לא כאן המקום להרחיב בזה.

דרך חדשה וממוצעת ב"סור מרע ועשה טוב" מפלס ומחדש הרה"ק **רבי מנחם מענדיל מקאסוב זצ"ל**, בספרו **אהבת שלום** (פרשתינו ד"ה כי תקנה), כה כתב: "ענין סור מרע ועשה טוב אינו כמו שהעולם סוברים שקודם צריך האדם להיות סור מרע ואחר כמה שבועות יקיים עשה טוב אלא הכוונה הוא שקודם כל מצוה וקודם כל תפלה צריך האדם להיות סר מרע ולהרהר בתשובה על שפגם במחשבה דיבור ומעשה ונמצא שמקיים בפעם אחת סור מרע ועשה טוב" עכ"ל.

בדבריו הק' מונח רעיון יקר מאוד, הפותר כמה בעיות לגבי האדם הפשוט שניגש לעשות ולקיים מצוה, א. חכמי המוסר ובראשם **האריז"ל** (ראה באריכות בהקדמה לספר דרך פקודיך) הזהירו את האדם שלא יגש להתפלל ולא ללמוד תורה אם לא חזר בתשובה דאז הולך ח"ו תפילתו ותורתו לאבדון ולסט"א רח"ל. וכן איתא **בבאר היטב** (או"ח סי' תקע"א) וז"ל: "ודע שכל המעשים שאדם עושה ותורה שלומד בעודו רשע בעו" מוסיף כח בקליפות עד שחוזר בתשובה" עכ"ל. ב. הא דאמרו **הספה"ק הנ"ל**, דבזמנינו דור חלש אי אפשר קודם לקיים 'סור מרע' דלעולם לא יגמור בזה.

ובדברי ה'אהבת שלום' פתרנו את שני בעיות אלו בחדא מחתא, דבזה שחוזר בתשובה לפני הלימוד והתפלה אין הולך תפילתו לסט"א, וכן לא שייך לחשוש שמתוך שיתעסק ב'סור מרע' ישקע ברע לעולמי עד, דהרי מקיים ה'סור מרע ועשה טוב' יחדו, ודר"ק.

ובעצם יסודו של ה'אהבת שלום' של חזרה בתשובה קודם הלימוד, מסופר על הרה"ק **רבי מאיר מפרימישלאן זצ"ל**, שבא אליו לבקרו הגאון **רבי יוסף שאול נטנזון** בעל ה'שואל ומשיב', וכשנכנס לחדרו מצאו כשהוא יושב ליד שולחן ריק מספרים, ומתעמק ברעיוניו הקדושים. במוחו של הגאון, הבזיק סימן-שאלה: ישיבה מול שולחן ריק מספרים, היתה מזוהה בעיניו, ולא ידע לה הסבר. אך עוד בטרם הספיק לפצות את פיו, ולוא כדי אמירת 'שלום' פקח הרה"ק מפרימישלאן את עיניו, הישיר מבט לעומתו, ואמר:

"אברך! אתם, הלא, המחבר של הספר 'מפרשי הים' ואם כן, בוודאי יודעים אתם ללמוד היטב; אולי תואילו להסביר ל'מאיר' גמרא מוקשה?! שנינו (ברכות יט.) 'תנא דבי רבי ישמעאל: אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה, אל תהרהר אחריו ביום – שמא עשה תשובה... ודאי עשה תשובה!' וקשה מאוד: היתכן? תלמיד חכם יעבור עבירה בפרהסייה, עד כי יש צורך להמליץ בעדו וללמד עליו זכות כי עשה תשובה?!"

פרשת משפטים היא מיפתח הכניסה לעולם החוקים והדינים העבריים, שכל כולם אמת חד משמעית רצופה בהיגיון חד וברור. רש"י הירש מאריך בתחילת פרשתנו להסביר את החוק המחנך: "חוק העבדים", את ההגיון הצרוף שמאחורי חוק זה ואת האמת המדהימה שמאחורי כל ציווי ה' בפרשה זו. וכנגד כל זה את האבסורד שבהתייחסות מערכת החוקים המקובלת לעבירות הגניבה והמרמה. מדובר באדם שנכשל בעוון גניבה. כידוע, עונשו הוא תשלומי כפל. עונש זה עושה את הגניבה לבלתי משתלמת. יש להניח שגנב אשר חויב להחזיר את הגניבה ולשלם כפל, יימנע מלעשות זאת שוב בעתיד. כאשר אין לו ממה לשלם, הוא נמכר לעבד.

לפי החוקים הרווחים כיום בעולם, נידון הגנב למאסר. לכאורה, יש בעונש זה כדי להרתיע את העבריי מנגיבות. אולם המציאות טופחת על פנינו. במקום לחזור למוטב בעקבות הישיבה בכלא, רוב האסירים מדרדרים שם. בבית הסוהר פוגש הגנב פושעים ותיקים ומועדים, אשר מלמדים אותו בין חומות הכלא שיטות מתוחכמות ומשוכללות של פשע ושל גניבה. התוצאה היא, שכאשר האסיר משתחרר מהכלא, הוא מלומד יותר בפשע וממשיך לחטוא.

לעומת זאת, על פי דין תורה אין כלל עונש מאסר על פשעים מסוג זה. אם אין לגנב כסף כדי לשלם את גניבתו, הוא נמכר למשפחה הגונה. שם הוא ילמד במשך שש שנים דרך ארץ ומידות טובות. אם עד היום לא זכה לבית חם, וייתכן שבגלל זה גנב, עתה יקבל יחס מועדף אצל אדוניו החייב לדאוג שיהיה לו טוב עמו.

קיימת בפרשה זו הבחנה דקה מאד בכוחות הנפש של האדם. בדין של גנב שטבח או מכר, אומרת התורה: "**חמישה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השעה**" (שמות כ"א, ל"ז). רש"י מביא את דברי רבן יוחנן בן זכאי: "חס המקום על כבודן של הבריות. שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו, משלם חמישה. שה שנושאו על כתפו, משלם ארבעה, הואיל ונתבזה בו".

אין ספק ששופט הדן על פי שכל אנושי היה פוסק בדיוק להיפך. גונב השעה הנושאו על כתפו, הרי הוא גנב מועד אשר אינו מתבייש ללכת ברחוב כששה על כתפיו. לדעת הבריות, אדם שהגיע לשלם כזה, ראוי לעונש כבד יותר מאשר גונב השור אשר אינו מתבזה. אך דעת התורה אינה כך. הבורא חס על כבוד בריותיו וניכה מגונב השור חמישית מעונשו. מובאת בחשבון הבושה שנגרמה לו בנושאו את השעה על כתפו בפרהסייה. הבושה היא חלק מהעונש. וכן הלאה לכל אורך לימוד חוקי התורה, אנו מוצאים את ההיגיון הצרוף, את הישרות והאמת שהיא נר לרגלי חוקי התורה. הלמידה וההעמקה בחוקים אלו, מיישרים את שכלינו ומעבירים לנו את רוח הבנת התורה לנפש האדם, מהותו וחובותיו על אדמות.

מנהל מחק ה"ו
1996

הגאון האורח החריש. "מאיר יתרץ לכם!" – המשיך הרה"ק ואמר – "עבירה של תלמיד חכם היא, כאשר אנו מוצאים אותו יושב לפני שולחן ריק מספרים, ולעיני האורח הנכנס, נראה הדבר כביטול תורה!"

ומדוע, אכן אין לפני ספרים? – משום שקיימא לך, כי לפני תחילת הלימוד, חייב האדם להרהר במעשיו, לחשב את חשבון נפשו ולשוב בתשובה שלימה ועמוקה, לפני הבורא ית"ש, ואכן כך היה נוהג הרה"ק **החווה מלובלין זצ"ל** – להתוודות ולומר בכל פעם בטרם פותחו את הגמרא ללמוד: "רבונו של עולם! אפשר, אינני אלא מאותם שנאמר עליהם (תהלים ו) "ולרשע אמר אלקים, מה לך לספר חוקי?... ובכן הרינו חוזר בתשובה שלימה ואמיתית על כל עוונותי, ומקבל על עצמי, כי מכאן ואילך לא אשיב לכסלה."

הוא שבאה אפוא גמרא ואומרת" אל תהרהר אחריו, ודאי עשה תשובה, אל תחשוך באותו תלמיד חכם כי מבטל הוא זמנו לריק, אלא עושה אז תשובה לפני בוראו, ומכין את עצמו ללימוד התורה.

הגאון רבי אריה פינקל שליט"א
ראש ישיבת מיר ברכפלד

בעניני עבד עברי

כי טוב לו עמך בע"ע

בגמ' קידושין [טו,א] ילפינן מקרא דכי טוב לו עמך שאין עבד עברי עובד ביום ובלילה. ויש לעיין מהו הגדר של כי טוב לו 'עמך', ואם הדין להיטיב עמו הוא ביסודו שלא יעבוד את אדונו בלילה, א"כ ה"נ נימא שלא יעבידנו אף ביום כמו האדון לקיים מה שנאמר עמך, ובכך יהא העבד ממש כמו האדון.

והנה פסק הרמב"ם דאם אין לאדון אלא כר אחדיתנו לעבדו, כי הוא עצמו אינו יכול להשתמש בו, מאחר ועבדו יהיה פחות ממנו, ולכך צריך ליתן אף להעבד שיהא טוב לעבדו כמו לאדון, ועל כן יתן הכר להעבד. והקשו מאי שנא מהא דדרשינן בב"מ [סב,א] מקרא דכתיב וחי אחיך עמך, דדעת ר"מ היא דשלך קודם, והוא נותן לעצמו קודם שיתן לאחרים, ומדוע לגבי כר אחד דין הוא שיתן האדון לעבדו קודם שיתן לעצמו.

וצריך לומר דלא דמי, דבקרא דכתיב וחי אחיך עמך נאמר דין שצריך לעזור לאחר, וע"ז דרש ר"מ דשלך קודם, דמשום דאף כלפי עמך יש חיוב לעזור, אבל מה שנלמד מקרא דכתיב כי טוב לו עמך, אין זה חיוב לעזור להעבד, אלא דין שיהא הוא והעבד שוין זה עם זה. והנה י"ל דאם יש לו כר אחד, יכול הוא מעיקר הדין גם לזרוק הכר לרחוב ולא ליתן לאף אחד להשתמש בו, אלא שאם אינו זורקו, ע"ז כתב הרמב"ם שיתן לעבד, כי עליו קיים חיוב להיות שוה להעבד, ואם יש לו רק אחד חייב ליתנו לעבדו, אבל אין זה מצד המצוה של כי טוב לו עמך.

ומעתה י"ל גם בקושיא הנ"ל, שרק כלפי מאכל ומשתה נאמר שעל האדון להיות שוה עמו, דביסודו אין זה דין ליתן לו ולוותר לעבדו על כל מה שיש לו, אלא שבצרכי האדם אם יש רק לאחד אין להעדיף את עצמו על עבדו, ולכן חייב לעולם לעבדו ביום ככל עבד, וכיון שאין זה 'זכות' של העבד לתבוע מהאדון כן, ודאי שאינו מושבת ממלאכתו אף ביום כאדונו, שהרי לכך הוא עבדו שיעבדנו לכל הפחות ביום.

בגדר דין ונמכר בגניבתו

בגמ' קידושין [יח,א] ילפינן מונמכר מגניבתו, דנמכר כולו בגניבתו אמר רחמנא ולא נמכר בחצי גניבתו, ומבואר שאם גניבו אלף ושוה חמש מאות אינו נמכר, דנמכר כולו אמר רחמנא ולא נמכר בחציו. והנה הרמב"ם כתב [הל' גניבה פי"ג הי"ד] דילפינן כן מדכתב בגניבתו ולא כתב כדקתני בגמ' דהילפותא היא מונמכר כולו משמע.

ונראה דלרמב"ם הוקשה דאף שאינו שווה המכירה להגניבה, אבל מ"מ הרי ניתן למוכרו ב' פעמים, ואז יגיעו דמי מכירתו לדמי הגניבה. ולכן כתב הרמב"ם שאינו נמכר כלל אלא על גניבתו, והיסוד הוא שאינו נמכר בשביל הבעלים של הגניבה, אלא הוא נמכר בשביל שיעבוד מעות הגניבה, ולכן אם אין שווי הגניבה כערך המכירה אינו נמכר, כיון שאין חיובו לימכר בשביל הגניבה, אלא בשביל חיובו בהגניבה, ודו"ק.

ונפק"מ בזה, בגנב מג' בני אדם שעל ידי צירוף שלשתן יש שיווי לשיווי המכירה. דלדעת הרמב"ם לא ימכר להם, לפי שאין חיוב לימכר לגבי הגנבים אלא לגבי גניבתו שלו, וכל שגניבתו שלו אינה שווה לדמי המכירה אינו נמכר, וכיון דבזה האופן אין שיווי של כל גניבה וגניבה מחייבו לימכר, כלל אינו נמכר.

ובתוס' בקידושין שם כתבו דלאדם אחד נמכר לכמה גניבות ולב' בני אדם לא ימכר כלל, ומשמע מלשונם דאף אם גנב ונמכר כבר, וחזר וגנב מאותו אדם הראשון נמי אינו נמכר, דהתוס' כתבו דהא דנמכר לאדם אחד בכמה גניבות היינו כשגנב מאותו אדם כמה פעמים ואח"כ נמכר. וקצת משמע מזה כדעת הרמב"ם שהחיוב על הגניבה אינה אלא לגבי הנגנב, ולכך באדם אחד לכמה גניבות דהואיל והוי מאותו אדם וקודם שנגנב, שוב הוי המכירה על הגניבה ובזה שפיר אינו יכול לימכר פעם שניה.

וכן נראה דמוכח מהא דכתב רש"י בקידושין שם, דעל גניבה אחת ב' פעמים, איירי שכבר נמכר פעם אחת, ולא כתב שהיה העמדה בדין, וצ"ע מדוע כתב דוקא אם נמכר כבר ולא נסתפק בכך שהועמד לדין על גניבתו. ומוכח דס"ל לרש"י כמש"נ דהוי חיוב על הגניבה, לכן כל עוד שיש בו חיוב הוי גניבה אחת, ולרמב"ם אף אם היו כמה גניבות מאותו אדם נמי מצטרף לפי שהגניבה לעולם אחת היא, וס"ל לרמב"ם דאין זה תלוי בהעמדה בדין כי אין חיובו כלפי האדם התובעו שאי"ז כקנס, אלא זהו חיוב עצמו שיש לו עבור גניבתו, ושפיר הוי גניבה אחת כל שגנב מאדם אחד אפי' כמה גניבות. ולכך הוצרך רש"י לומר דוקא שנמכר כבר ואז אינו נמכר פעם שניה דחשיב כגניבה אחרת, אבל מג' בני אדם לא הוי אלא ג' עיני גניבות שונים ולכך אין מצטרפים למכירה.

(סה"י אהל חייא - קידושין)

עקרי הענין

בפרשת משפטים (שמות כא ב-יא), ובפרשת בהר (ויקרא כה לט-מג), בפרשת ראה (דברים טו יב-יח), מובאים דיני עבד עברי. קיום הדינים הללו נמנה כמצוות עשה כמנץ מצוות התורה רמב"ם רזה, חנך מב. ופורטו דיניו ברמב"ם הל' עבדים פרקים א-ד.

עבד עברי הוא יהודי שגנב ואין לו לשלם את הקרן, ומכרוהו בית דין בעל כרחו כמו שכתב הרמב"ם הל' עבדים פ"א ה"א,הוסיף וכתב "אין לך איש בישראל שמוכרים אותו בית דין אלא הגנב בלבד, ועל זה שמכרוהו ב"ד הוא אמר כי תקנה עבד עברי, ועליו הוא אמר במשנה תרה כי ימכר לך אחר העברי".ומקור דבריו במכילתא ובספרי, או יהודי שנהיה עני מאד, ואין לו אוכל וכסות, ומכר את עצמו מרצונו התרה נתנה לו רשות למכור את עצמו כשהעני מאד, כמו שנאמר "כי ימך אורך עמך תמכר לך", וכמבואר ברמב"ם שם, שאלו הם שתי האפשרויות בהם נאמר דיני עבד עברי בתורה. ואין בית דין רשאים למכור לעבדות אף אדם מישראל ספר המקח שער ט'; רמב"ם עבדים פ"א ה"א, אלא את הגנב שאין לו ממה לשלם את דמי הגניבה, שבית דין מוכרים אותו לעבדות ואת דמי מכירתו משלמים לנגנב שמות כב ב'; רמב"ם שם, גניבה פ"ג ה"א. כשיש לנגב מה לשלם אלא שאינו רוצה לשלם, אין בית דין יכולים למכרו אלא יכפוהו בכוח לשלם עד שתצא נפשו מנחת חנך מצוה מב אתא א

אדם שיש לו כסף, אסור לו להצניע את כספו או לקנות בכספו סחורה או כלים או ליחנם לבעל חוב, ואחר כך למכור את עצמו לעבד עברי כיון שכאמור אין אדם רשאי למכור את עצמו עד שלא ישאר לו כלום ואפילו כסות לא תשאר לו, כמבואר שם ברמב"ם, ע"פ מה שנאמר בתורת כהנים (פרשת בהר) "מנץ שאין אדם רשאי למכור עצמו ולהניח באפנתו ולקח לו בהמה ולקח לו כלים ולקח לו בית אלא א"כ העני הלמוד לומר וכי ימנך ומכר".

חרש שוטה וקטן שגנבו, כיון שהם פטורים מלשלם (ומב"ם גניבה פ"א ה"ח), אינם נמכרים על ידי בית דין (מנחת חנך מצוה מב אות ו). אף שברדך כלל כל גנב חייב לשלם לנגנב פי שנים [=כפל], וכשגנב שור או שה חייב לשלם אף פי ארבעה וחמשה [=חשלומי ארבעה וחמשה]" ממה שגנב (ומב"ם שם ה"ד-ה), אינו נמכר עבור תשלומים אלו, אם אך יש לו לשלם את דמי הגניבה עצמה (ראה גמ' קידושין טז א ; ספר המקח שם ; רמב"ם עבדים שם, גניבה פ"ג ה"ב).

הגונב מהגוי או מההקדש אינו נמכר רמב"ם גניבה פ"ג ה"ג. סמיכות דין מכירת הגנב לדין תשלומי כפל, בכתוב שמות כב ב-ג "אם אין לו ונמכר בגנבתו, אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם", באה ללמד שרק במקרה שאם יש לו לשלם משלם כפל, אז דינו לימכר לעבדות כשאין לו, אולם במקרה שאם יש לו אינו משלם כפל, אז אין דינו לימכר לעבדות כשאין לו. ולפיכך הגונב מהגוי ומההקדש שאם יש לו לשלם אינו משלם כפל ראה מכילתא ורשב"י פרק כב; רמב"ם שם פ"ב ה"א, אינו נמכר לעבדות כשאין לו אור החיים שם ; מנחת חנך מצוה מב אות ד, ובמנחת סולת מצוה מב אות ב; חמה על דברימה דאן גאנו רשאים לדרוש רשות מעצמתי. והא בבור שמח גניבה פ"ב ה"א טעם נוסף להלכה זו. ויש שכתב שגם הגונב עבדים קרקעות ושטרות אשר אין בהם דין תשלומי כפל נבא מציעא טז א ; רמב"ם שם ה"ב, לא ימכר לעבדות אם לא יהיה לו מה לשלם מנחת חנך שם, והסתפק שם מה יהיה הדין בגונב מן הגנב שדינו שאין משלם כפל, האם ימכר לעבדות כשאין לו, ראה שם צדדי הספק.

עדים אשר העידו על אודו שגנב ואין לו מה לשלם, ורצו לחייבו שימכר, ונתברר לבית דין שהם עדים שקרנים [=עדים זוממים], אינם נמכרים לעבד עברי גם אם אין להם במה לשלם, ואף שברדך כלל עונשם של "עדים זוממים" שעושים להם את מה שרצו לעשות לאותו שהעידו עליו (ומב"ם שופטים פ"ח ה"א), למדו חכמים מהכתוב (שמות כב ב) "ונמכר בגנבתו", שאין נמכר אלא הגנב עצמו ולא מי שזממו להעיד על אדם שגנב (קידושין שם ; ספר המקח שם ; מנחת חנך מצוה מב אות ג).

האשה אינה נמכרת לאמה עבריה בגניבתה, ואינה מוכרת את עצמה רמב"ם שם ה"ב, ע"פ משנה בסוטה (דף כג). והמכילתא. וכ"כ האשה אינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני מפני החזקד דעת תנא קמא בבריהא (כ"מ עא), שהלק על רבן שמעון גב גמליאל, ובספק הרמב"ם שם

גר אינו נקנה לעבד עברי שנאמר "ושב אל משפחתו", מי שיש לו משפחה, יצא גר שאין משפחה, - בריהא (כ"מ עא) תפסק ברמב"ם שם ה"ב. והסמ"ג כתב בשם מרדך שמה ששנינו בגמרא שם דבין לרבי שמעאל בין לר' עקיבא גר נקנה לעבד עברי, נאמר לגבי גר הבא על בת ישראל, שיש לו משפחה, משפחת אמו

בית דן מוכרים עבד עברי רק ליהודי או לגר צדק ולא לגוי, וכ"כ מי שהעני ומוכר את עצמו אינו רשאי למכור עצמו לגוי ואפילו לגר תרושב נאמר בספרי "כי ימכר לך, מנין כשורא נמכר אינו נמכר אלא לך, תלמוד לומר כי ימכר לך". ראה בגמרא כ"מ (עא). הרמב"ם ה"ג. בדיעבד מי שעבר ומכר את עצמו אפילו לעכ"ם ואפילו לעבדות כוכבים עצמה ה"ז מכור שנאמר או לעקר משפחת גר לעקר זה הנמכר לעבדות כוכבים עצמה רמב"ם שם ה"ג ע"פ הנאמר בגמרא (כ"מ שם) "וניא צדק האמור לענין מכירה, וכדכב וכי ימך אורך עמך תמכר לך, ולא לך אלא לגר שנאמר לגר, ולא לגר צדק אלא לגר תרושב, שנאמר לגר תושב, משפחת גר זה עכ"ם, כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר לעבדות כוכבים עצמה. מ"י שבא ואמר הריני מוכר עצמי לגוי אין חייבים למועו, אבל לאחר שנמכר לגוי, אע"פ שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו שלא יטמע ביניהם שנאמר "אחיר נמכר אגולה תהיה לו", ובתורת כהנים דרשו "בא ואמר הריני נמכר יכול הווקף לו תלמוד לומר אחיר נמכר הא אין אתה נוקף לו אלא משמכר". ותפסק ברמב"ם שם ה"ד.

אסור לאדם למכור את עצמו לעבד עברי אלא אם כן העני ביותר ומוכר את עצמו כדי להחיותו נפשו מסי' עבדים פ"ב ה"ד ; רמב"ם עבדים פ"א ה"א ; ראה תורת כהנים בהר פרשה ה ; ראה תוספתא ערכין פ"ה ה"ה ר"ה קיין פירוח סי' נא שכששל לו מוונות החוקים אינו רשאי למכור עצמו, וראה שם אם רשאי למכור עצמו לצורך כפיסת בגדיו. ויש שכתבו שאינו רשאי למכור את עצמו אף לצורך קיום מצוה תוס' בבא בתרא יג א ד"ה סיפין ; ראה רמב"ם שם, ויש מהאחרונים שכתבו בדעת ראשונים שרשאי למכור עצמו לצורך קיום מצוה מנחת חנך מצוה מב אות י' בדעת רש"י קידושין טט א ד"ה "מאי יהוה" ותוס' שם ד"ה "אלא" ותוס' גיטין מא א ד"ה "לישא"; טורי אבן חגיגה ב ב בדעת רשי' ותוס' בקידושין שם. ראה טורי אבן שם ובת אל ח"י עמ' לו א מקרה נוסף בו יהיה מותר לו למכור עצמו. אין קטן יכל למכור עצמו לעבד עברי שאין מעשה מכירתו נחשב למכירה. מנחת חנך מצוה מב אות ו. והאה שם שהביא שמהנהגות המשנה למלך על החינך מצוה זו לא משמע כן.

אדם שלא רשאי למכור את עצמו ועבר ואעפ"כ מכר את עצמו, הרי הוא מכור תוספתא ערכין שם ; רדב"י ח"ו ב' אלפים נח, ויש שכתב שאינו מכור מנחת חנך שם בדעת הרמב"ם (על פי דברי הגמ' קידושין כב ב) שאין האדם אדון על עצמו למכרו אלא באותם מקרים שהתורה התירה לו לעשות כן ; ספר המקנה קידושין טו א על תוס' ד"ה "ואידך", והאה בדבריו טעם נוסף להלכה זו.

בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב"ד אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח ולא בסימטא כדרך שהעבדים נמכרין שנאמר "לא ימכרו ממכרת עבד", ודרשו בתורת כהנים (פרשת בהר) שאינו נמכר אלא בצענה ודרך כבוד, ותפסק ברמב"ם שם ה"ד.

הרב נחום זאב הלוי רוזנשטיין

אסור להעביד את העבד עברי שנאמר "לא תרדה בו בפרך". - עבדות פרך היא א. עבודה שאין לה צנבה, כלומר שאין העבד יודע מתי יגמרו, ולכן לא יאמר לו עזרו תחת הגפנים עד שאבוא, אלא יאמר לו עזרו עד שעשה פלגית או עד מקום פלגתי

רמב"ם שם ה"ו. ובדאב"ד שם השיג עליו וכתב שבגמרא לא נאמרה הגדרת הרמב"ם "עבודה שאין לה צנבה", אלא רק נאמר שלא יאמר לו עבד עד שאבוא והוא מתענב לבא עד שהעבד מצטיער, ודבר המסור לשם שיכול לומר לא היה לו פנאי לבא, והשם הוא יודע את האמת, ולכן נאמר בפסוק האוסר לעבד בו בפרך "ירדאת מאלהיך". אבל המקנה שכתב הרמב"ם אין לתת האב"ד מקור שזו עבדת פרך, ע"ש שהאר"ק, ובכס"מ ובנשאי' כלים שיישבו את דברי הרמב"ם. ב. עבדות פרך היא גם עבודה שאינו צריך לה, ואומר לו לעשותה כדי שיעבוד ולא יתבטל, ולכן לא יאמר לו חפור במקום זה כשאינו צריך את החפירה. וכ"כ לא יאמר לו להחם לו כוס של חמין או לצנן לו אותה, כשאינו צריך דבר זה, והעושה כן עובר בלא תעשה כ"ל, שנאמר "לא תרדה בו בפרך", ומכאן שלא יעשה לו אלא דבר קצוב שהוא צריך לו, כמפורש ברמב"ם שם ה"ו.

אסור להעביד את העבד עברי בדברים שיכוזו אותו, ולכן לא יאמר לו לעשות דברים שעושים אותם בדרך כלל העבדים, כגון הולכת כלים לבית המדרש, או חליצת מנעליו שנאמר "לא תעבד בו עבדות עבד" אינו נוהג בו אלא כשכיר שנאמר "כשכיר כתושב יהיה עמך"-רמב"ם שם ה"ו.

מותר לומר לעבד שישפר את שערו ושיכבס לו את כסותו ושיאפה את עינתו אבל לא יעשה אותו בלן לרבים או ספר לרבים או נחתום לרבים, אלא אם כן זו היתה האומנות שלו לפני שנמכר לעבד. ולכתחילה יעביד אותו רק באומנות שהיה רגיל בה לפני שנהיה עבד רמב"ם שם ה"ז ע"פ דברי המכילתא התורת כהנים. וע"ש וברמב"ם שד"ן זה נאמר רק בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה, אבל ישראל שלא נמכר לעבד, מותר להשתמש בו בתור פועל בעבודת שרגיל בהם עבד כנעני שהרי הוא עובד את העבודתו הללו מרצונו ומדעת עצמו.

חייב האדון להשוות כל עבד עברי ואמה העבריה שיש לו, במאכל ובמשקה בכסות ובמדרו, כלומר שהעבד והאמה יאכלו מה שהאדון אוכל, ושתו מה שהוא שותה, וישנו על גבי אותם מיטות שישן האדון, ויגורו באותו סוג בנין שגור בו האדון שנאמר "כי טוב לו עמך" שלא תהא אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חרש אתה ישן על גבי מניכן והוא ישן על גבי תרנן, אתה דר בסךך והוא דר בכפר או אתה דר בכפר והוא יושב בסךך שנאמר יצא מעמך מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי קתה אדון לעצמו. –רמב"ם שם ה"ט, ע"פ הגמרא בקידושין (דף טו.) וירנהג עמהם כאלח שנאמר "ובאחיכם בני ישראל" –רמב"ם שם. ואע"פ כן צריך העבד לנהוג בעצמו מנהג עבדות באותם העבודות שהוא עושה לו בתורת כהנים דרשו "כי ימכר לך אדריך", שתנהג בו באחה יכל אף הוא ינהג עמך באחה, ת"ל עבד, יכול אף אתה תתנהג עמו כעבד, ת"ל אדריך, הא כיצד אתה נוהג באחה והוא נוהג בעצמו כעבדו, ותפק ברמב"ם שם.

דיני עבד עברי שמכר עצמו או מכרוהו בית דין ואמה העבריה נוהגים רק בזמן שהיוכל נוהג רמב"ם שם ה"ו ע"פ מה שנאמר בפרק המקדש שדחו (דף טט) "אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיוכל נוהג שנאמר "עד שנת הויכל יעבד עמך".

עבד עברי נקנה בכסף, בשוה כסף, ובשטר של נייר או של חרס, שכתב בו הנקנה לעבד "הריני מכור לך", "הריני קניי לך ונותן לו השטר" במשנה פרק קמא וקידושין (דף יד) נאמר "עבד עברי נקנה בכסף ובשטר", וכיון שבכל מקום שוה כסף נחשב ככסף, כמו שלמדו בבא קמא מניוקין שנאמר בהם "שיבי", לרבות שוה כסף, וכמו שכתבו התוספות בריש קידושין. ואין חילוק בין עבד עברי שמכרוהו ב"ד לעבד עברי שמכר את עצמו, כמבואר בגיטות הרמב"ם המדוקדקת המובאת בכס"מ הל' עבדים פ"ב ה"א. ובגמרא שם בקידושין (דף טז) נאמר "שטר אמה העבריה מי כתובה, רב הונא אמר אדון כתוב רב חסדא אמר אב כתובה, ופסק הרמב"ם כרב חסדא שהאב צריך לכתוב בתי מכתה לך, והוא הדין לעבד, כיון שהמקור לכך שעבד נקנה בשטר הוא מההיקש שנאמר בפסוק "אדריך העברי או העבריה" והקשו האמה העבריה לעבד עברי, ובאמה עבריה נאמר "לא תצא צנאת העברים" ודרשו אבל נקנית היא כקניין העבדים, מכאן שא נקנית בשטר ולא בחוקה, ומדכתיב "אם אחות יקח לר' הקיש הכתוב את האמה העבריה לאחות, כלומר לאשה המתקדשת בשטר, ועיקר הלימוד של הקינן בשטר נלמד מעבד כנעני, וכשם שהוא או רבו המוכרו כתבים שטר, כך את שטר הקנין של האמה העבריה כתוב אביה, והוא הדין עבד עברי הנלמד מעבד עברי.

עבד שמכרוהו בית דין עובד שש שנים מיום מכירתו, ובתחלת השנה השביעית שלו ייצא לחירות אפילו אם הגיע שנת השמיטה בתוך אותם שש שנים, יעבוד בה. כמבואר במשנה קידושין (דף יד) ע"ב, בגמ' שם, ובדושלמי קידושין שם, ותפסק ברמב"ם שם פ"ב ה"ב. ובגמרא עיר ריחן ע"ב מבואר ששש שנים הללו הם מיעת לעת', כלומר שהוא משתחרר אחרי ששש שנים, באותו תאריך בו נהיה עבד, וכ"כ המשנה למלך שם בדעת הרמב"ם להלכה. ובמנחת חנך (מצוה מב אות יד) כתב שבתחילת אותו היום ייצא הוא לחירות, ואינו צריך לחכות שתגיע השנה שבה נמכר, ובערך השולחן (י"ד רסו אות קמא) חלק עליו וכתב שיעבד עד השנה שבה נמכר. ואם הגיעה שנת הויובל בתוך אותם שנים, ייצא לחירות, אפילו אם נמכר שנה אחת לפני הויובל שנאמר "עד שנת הויובל יעבוד עמך בשנת הויובל הזאת וגו'". רמב"ם שם פ"ב ה"ב, ע"פ המכילתא והגמרא בקידושין בבלי ודרושלמי. ועין במנחת חנך שם אות י' שהתבד יוצא לחרות כשכלו שנות ממכרו, בעל כרחו לו האדון. ובשעת יציאתו יאמר לו האדון "צא", ובדיעבד אף אם לא אמר לו יצא לחירות רמב"ם שם ה"ב, ואינו צריך לקבל מאדונו שטר שחרור או לתת לו כסף כמבואר במנחת חנך שם אות ט.

המוכר את עצמו, יכול למכור את עצמו ליותר משש שנים, אבל אם הגיעה שנת הויובל בתוך אותם שנים, ייצא לחירות, ולכן מי שמכר את עצמו לעשר שנים או לעשרים שנה ופגע בו הויובל אפילו אחר שנה ייצא לחירות בשנת הויובל שנאמר "עד שנת הויובל יעבוד עמך". בבריהא במסכת קידושין (דף יד ע"ב) נאמר "המוכר עצמו נמכר לשש ורתו על שש, מכרוהו בית דין אינו נמכר אלא לשש", ובגמרא דרשוהו ממה שנאמר "ועבדך שש שנים וגו'", ולא המוכר עצמו, ואנ"ש שרבי אליעזר חלק שם ואמר "זה חתה אינו נמכר אלא לשש" פסק הרמב"ם שם בל' עבדים פ"ב ה"ג בת"י. עוד נאמר בגמרא שם (דף טו) אמר ראבי"ו ושב אל משפחתו במה הכתוב מדבר אם במוכר עצמו הרי כבר אמר. כלומר דכתיב לעיל מינה עד שנת הויובל יעבד עמך וכו' אלא במכרוהו בית דין שהם ושלש שנים לפני הויובל שהויובל מוציא.

מוכר עצמו שנמכר בסתם בלא לפרש לכמה שנים, יש שכתבו שעובד שש שנים ויוצא לסוף שש ראה רש"י קידושין יד ב' ד"ה ורתו על שש, ראה ריב"א שם ומהר"ט שם בדבריו ; מאירי שם בפירושו ראשן ; מנחת חנך מצוה מב אות יט, שדך השלחן הלכות יובל סי' מא אות י'ומנה חדשה מצוה מב אות ה בדעת הרמב"ם, ויש שכתב שאינו נמכר לשש שנים אלא כשבשעת המכירה התנה במפורש על כך ריב"א שם, ולדעה זו יש שכתב שאם נמכר בסתם בלא לפרש, יעבד עד שנת הויובל משנה למלך עבדים שם ומנחת חנך שם בדעת הרמב"א ; ראה מאירי שם, ויש שכתב שיש להעריך לפי גובה התשלום אשר שולם עליו [=דמים מודיעים]" לכמה שנים נמכר שיהא לא נודע למי קידושין טו ב, ויש שכתב שאי אפשר לומר במכירת עבד "דמים מודיעים", כיון שלעבד אין מחיר מוחלט וכל מחיר אשר יוסכם בין המוכר לקונה זהו מחירו (ערוך השולחן שם). במוכר עצמו לגוי לכל הדיעות מכירתו בסתם תהיה עד הויובל מנחת חנך שם אות כ ; אבן האול עבדים פ"ב ה"ז אות ט.

הנושאים הנאים
תרומה- הפסקה
תצוה- דיני עיבור השנה , עניינא דיומא
כי תשא- דברים שבכתב אי"א רשאי וכו' , כתב לך את הדברים וכו' (ל"ד כ"ג, גיטין ט"ב)
ויקהל- מלאכת כותב בשבת , כל העושה בו מלאכה יומת (ל"ה ב')
בקרוי- הפסקה
ויקרא- מותעסק , אשר חטא בה (ד', כ"ג, כריתות מ"ט א')
צו- השיכור בהלכה , עניינא דיומא פורים
שמיני- הפסקה

המשך הרב דבורקס

איסור עיכוב תשלום פיצויים

כמו כן, מעביד המפטר עובדים מחוייב לשלם להם מיד את דמי הפיצויים מבלי לאחר זמן הפרעון, הדהמים הללו הם חוב עליו, וכפי שכתוב "וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם" (דברים ט"ו) חינך משעת שילוח. ובפרט שזהו כל המקור לפתסתן על משך כל הזמן שיצטרך לבקש עבודה, ומי יודע כמה זמן ימשך ביטולו עד שיקבל עבודה, וע"ז נאמר (שם כ"ד), ואלוי הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליו אל ה' והיה כך חטא", והספרי מוסיף, שאף אם לא קרא עליו אל ה' ג"כ יהיה כך חטא.

מובא בתורת כהנים (בהר פרשה א' פרק ד' ה"ג עה"פ "כשכיר כתושב יהיה עמך" ישיכיר מה שכיר ביזמו אף אתה ביזמו תתן שכרו. ולכאורה מה שיידך בע"ז שמכרוהו ב"ד או מוכר עצמו שהקונה שילם בעת המקח את כסף מקנתו ואין אח"כ על האדון שום חיוב תשלום שכר לעובד מה שיידך לומר בו ביזמו תתן שכרו. וע"י במפרשי התרו"כ הרי"ש משאנץ ורבינו הלל שנדחוהו לפרשו לענין חיוב הענקתה שיתן בעת יציאתו ולא יעכב תשלום זה אלא ביזמו תתן שכרו.

מן הראוי לציין דלפי החוק יש להחדיע על פיטורין חדש מראש, וכתבו האחרונים דיש לכך מקום בהלכה.
דהנה מובא ב"חושן משפט" סימן ש"יב סעיף ה' : "המשכיר בית לחבירו סתם אינו יכול להוציאו עד שיהייעו ל' יום קודם כדי למצוא מקום (מגורים) ולא יהא מושלך בדרך", וכך משמע מגמ' ב"מ ל"א ע"ב וברמב"ם הלכות המוסר פ"ו ה"ז, וכן כתב במפורש בשרו"ת דברי מלאכי"ח ח"ג סימן קצ"א. וכך מובא בארוכה בפסקי דין רביס כרך ד' מעמוד 130, ומזה יצא שהוא הדין בביטול פרנסה שצריך להחדיע לפחות שלושים יום קודם כדי שיהא אפשרות לחפש לו משרה אחרת.

פיטור עובדים

מובא בשרו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סימן מ"ח פרק י') סיפור באדם שעבד במוסד מסוים ופיטרו אותו משורתו בגלל שהיה מחסיר הרבה ימי עבודה, ודבר זה גרם עונשין מהבכסותיות של המוסד, ואל הגיע תביעת פיצויי פיטורין, מצד שני טענת המוסד כיון שהתובע לא עבד בנאמנות בהחסירו כ"כ הרבה מעבודתו לא יצטרכו לשלם פיצויים, וע"ז כתב דעצם הפיטורין יתכן שהיו כרת וכדין הדמוסד לא חייב לסבול הפסדים כתוצאה מחיסורו של התובע, אולם לגבי תביעת פיצויים, כיון שמנהג המדינה לתת פיצויים לפועלים א"כ אף אם פוטר מעבודתו בגלל סיבות שונות, אין זה אומר שפטורים מלשלם פיצויים, דתנית פיצויים אינה קשורה בהצלחת העובד ולכן צריך לתת פיצויים לעובד שפוטר מעבודתו מסיבות שונות, וכך כתוב בפסקי דין רבינס כרך ג' פועבד 882 דתנית פיצויים אינה מתנת חנים כי נובע הוא מהסכם השכירות ואין להתחשב לגבי זה במצבו של המעביד או בהצלחת עבודתו של העובד. אח"כ מצאתי בדברי בשרו"ת אמרי אש חיור"ד סימן צ"ב מעשה בשליח ציבור שסללו אותו הקהל בטענה שהיה מחסיר הרבה ימים מעובדתו בתור ש"צ, ואף שמן הדין יכולים לסלקו מבלי לתת לו שום דבר, מ"מ התחייבו לשלם לו כמנהג המקובל.
דהנה זה אפשר שאם הפועל פשע שאין צריך ליתן לו פיצויים ואת הענקה שיצא כשנשלם זמנו, ודחית ורבעל הבית מוכרח לסלקו מחמת שמקלקלו או מפריעו, וכמו"כ אם מסלק עצמו מאליי ג"כ אין צריך ליתן לו, ואינו דומה למש"כ בשרו"ת מחזה אברהם חו"מ סימן א' לפועל שחלה ואינו יכול לעבוד ליתן לו פיצויים.
היות והוא אנוס, וכתב בשרו"ת ויברך דוד סימן קמ"ח דלפ"ד המחז"א כשמפטרים מלמד מחמת זקנה שאינו מסוגל עוד לעבוד יש ליתן ג"כ פיצויים, וכך כתב בשרו"ת פאך שדך (מתוך) סימן קנ"ה.

לא תרדה בו בפרך

כתוב בפרשת בהר (ויקרא כ"ה מ"ג) "וכי ימוך אחיך עמך תמכר לך לא תעבד בו עבדות עבד כשכיר כתושב יהיה עמך לא תרדה בו בפרך וגו' ובאחיכם בני ישראל איש כאחיו לא תרדה בו בפרך". זו מצוות לא תעשה החרהרו אין להתנגע עם עבד עברי י"א תעבד בו עבדות עבד" ב. "לא תרדה בו בפרך", אין לאדם לבקש מחבירו לעשות עבדות פרך והיינו מלאכה שאין לו צורך בה שנאמר "ובאחיכם בני ישראל לא תרדה בו בפרך ע"י בחינוך מצוה שמ"ו, ובמנחת חנך כתב שהוא מדרך המוסר.
בשערי חשבון מצוה שמ"ו, ובמנחת חנך כתב שהוא מדרך המוסר.
בשערי חשבוה שער ג' אות ס' כתב ח"ל "וכאחיכם בני ישראל איש כאחיו לא תרדה בו בפרך, לא ישתעבד אדם בחבירו ואם אימתו עליהם או שהם ברישים לעשות דברו לא יצוה אותם לעשות קטנה או גדולה אלא לרצונם ותועלתם ואפילו להחם צפחית מים או לצאת בשליחותו אל רחוב סעיר לקנות עד ככר לחם. זאת אומרת מלאכה הנעשית ע"י בני חורין (ולא דווקא עבד) לא מרעתם ולא מרצתם כגון ע"י אימה או ברשה. וכך משמע מדברי הרמב"ם הלכות עבדים פ"א הלכה ד' שכתב "**ישראל שלא נמכר** מותר להשתמש בו כעבד כנעני שהרי אינו עושה מלאכה זו אלא ברצונו וברעת עצמו". זאת אומרת דווקא כשעושה ישראל הבן חורין ברצונו וברעת עצמו מותר שיעשה לנו מלאכה ובדרך כלל עושה מלאכה קשה רק כשמקבל שכרו עד כך אבל כשאינו נשכר לכך אסור, וכך משע במפורש בגמ"א סימן קס"ט ס"ק א' שרק אם התנו עם השכיר מראש מותר לעבד בו עבדות עבד (ע"י הגר"י פערלא על הרס"ג ל"ח פ"ב), אולם אין דעת בעל ספר החינוך כן שב' מצוות לא תעשה נהוגות רק בזמן שביהמ"ק היה קיים כשהיה נוהג עבד עברי משא"כ בזמנינו. הסמ"ע חו"מ סימן שס"ט סקי"ח כתב שרק עבד עברי שנפשו שפילה עליו אבל בפועל רגיל אפשר להשתמש בו בעדות עכ"ד. ובכך הוא מסכים מה שנתפס בשרו"ע חו"מ סימן שס"ט לענין מלך שגור שכל מי שיתן עם הקצוב על האיש שיתעבד באדם שלא נתן, ואם בא ישראל נתן המס שעל ישראל חבירו העני הרי זה עובד בו יותר מבאי שדין המלך דין אבל אינו עובד בו בעבד שאדם זה דומה לעבד עברי שאף הוא נפשו שפילה עליו אבל בפועל רגיל אפשר להשתעבד בו עבדות עבד.

ומה זה נקרא עבדות עבד רש"י מפרש (שם) עבדה של גנאי, ז"א שאסור לבקש מבן חורין שהוא לא עבד לעשות מלאכה של גנאי. וכך כתב הרמב"ם פ"א מהלכות עבדים הלכה ז' "כל עבד עברי אסור לישראל שקנאו להעבידו בדברים בחיים". ועבדות פרך היינו להמנע מלומר לו לעשות דבר שאין בו צורך כגון שניקה את החדר והוא נקי.

כתב החת"ס בגיטין דף ל"ח דכל זאת רק אם האדם נוהג כשורה אבל אם אינו נוהג כשורה או אפילו בישראל גמור מותר לעבד בו עבדות פרך כמבואר בגמ' בבא מציעא דף ע"ג ע"ב "ראית שאינו נוהג כשורה מנין שאתה רשאי להשתעבד בו ת"ל "לעולם בהם תעבודו ובאחיכם", יכול אפילו נוהג כשורה ת"ל "ובאחיכם בני איש כאחיו לא תרדה בו בפרך, וכן נפסק ברמב"ם הלכות עבדים פ"א הלכה ח' ובשו"ע יור"ד סימן רס"ו סעיף ט"ז דמי שאינו נוהג כשורה רשאים להשתעבד בו.

מדברי קצהו"ח סימן קע"א ו' משמע דמש"כ בעבד כנעני "לעולם בהם תעבדו" היינו שיעבד בו עבדות עבד שהיא כוניה ועבדות פרך כמבואר ברמב"ם הלכות עבדים פ"א הלכה ו' וה"ו. מדברי הרמב"ם משמע שמה שמוחר לעבד בעבד כנעני עבדות פרך אין זו מצוה אלא היתר, וכך משמע מלשון הרמב"ם הלכות עבדים פרק ט' ה"ח "**מותר** לעבד בעבד כנעני בפרק ואעפ"י שהדין כך **מדת חסידות ודרכי חכמה** שיהיה אדם רחמן ורוחף צדק ולא יכביד עליו על עבדו וכו' וכן לא יבוזה ביד ולא בדברים לעבדות מסרן הכתוב לא לבושה". ומשמע שאין זו מצוה שאפשר לעבוד בעבד כנעני בפרך אלא היתר וכמו שכתב הכסף משנה (שם). (ע"י בס' ענפי ארז הלכות עבדים פ"ב עמ' ל"ח משכ"כ.)

גנוזות

עורך הרב הלל מן

רבי שמעון שקאפ - ראש ישיבת גרודנא [תר"כ - ת"ש] מכתב ידו

בדין גרעון כסף בע"ע ובאמה עבריה

הנה נראה פשוט דאף ב"ה מודו לעיקר דין זה דאמה העבריה אינה נקנית בפרוטה, אלא דב"ש סברי דילפי' קידושי אשה לענין זה מאמה העבריה, וב"ה סברי דלענין זה לא ילפי' קידושין מאמה העבריה, אך באמה העבריה גופה כו"ע מודו דבעי' לקנותה בטפי מפרוטה, כיון דבעי' שיהא יכול לעשות גירעון כסף. וכן פסק הרמב"ם (הל' עבדים פ"ד ה"ג) דצריך לקנותה ביותר מפרוטה, והתוס' לעיל [ד,א ד"ה מעיקרא] נקטו דבעי' ב' פרוטות לקנינה.

והקשה בכס"מ שם דכיון דמבואר ברמב"ם דאין אמה העבריה נקנית בפרוטה, א"כ אמאי בסתמא דגמ' גבי עבד עברי משמע דנקנה אף בפרוטה, והלא מאחר דכל דינא דעבד עברי אינו נלמד אלא מאמה העבריה דילפי' לה בהיקש מהעברי או העבריה, א"כ אמאי חלוק דינו של ע"ע מאמה העבריה, וכמו דבאמה העבריה אמרי' דצריך שתהא ראוי' לגירעון ואינה נקנית בפרוטה, ה"נ נימא גבי עבד דצריך שיהא ראוי לגירעון ולא יחא נקנה בפתות מב' פרוטות.

ונראה לומר בזה, דהנה דיני התורה נחלקו לב' ענינים, דאיכא דינים אשר הם מכללי המשפט שקבעה התורה, ואיכא דינים אשר רצון התורה הוא שיתקיימו, ונבאר הדברים, דהנה מצינו גבי בתי ערי חומה או לגבי עבד עברי דינים שהם נגאלים בקרובים, וזהו דין מכללי המשפט שקבעה התורה, אמנם איכא דינים אשר כך הוא רצון התורה, וכגון הך דינא דמכירת אמה העבריה צריכה שתהא ראויה ליעוד, ומשו"ה אמרי' בגמ' לקמן [יח,ב] דאינה מוכרה לקרובים כיון דבעי' שתהא ראויה ליעוד ואם תימכר לקרובים לא יוכלו ליעדה, וכן מבואר בגמ' [יט,ב] דלדעת חכמים המוכר את בתו ופסק ע"מ שלא ליעד לא נתקיים התנאי, כיון דהוי מתנה ע"מ שכתוב בתורה, וזהו קנין שהוא נגד דעת התורה, דכיון שרצון התורה שאמה העבריה תהא יכולה להתיעד, לכך אינו יכול למוכרה באופן שלא תהא ראוי' ליעוד. ועי' בגמ' לקמן [כג,ב] דנחלקו בהא דאמרי' לגבי עבד דמה שקנה עבד קנה רבו, האם יכול אחר ליתן לו מתנה ע"מ שאין לרבו רשות בו, דר"מ סבר דכי אמר קני רביה וכי א"ל ע"מ לאו כלום הוא, ורבנן סימכו דכיון דאמר ליה על מנת אהני תנאי. וצ"ע אמאי לא נימא דכשנותן לו מתנה ע"מ שאין לרבו רשות בו, הוי מתנה ע"מ שכתוב בתורה. ועי"כ היינו משום דאין זה רצון התורה בדוקא דמה שקונה עבד יקנה רבו, אלא הוא מכללי המשפט שקבעה התורה דמה שקנה עבד קנה רבו, ולכך אם יתן מתנה לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו שפיר תהני מתנתו. אבל ביעוד אין זה רק מכללי המשפט אלא כך הוא דעת ורצון התורה שתהא המכירה ראויה ליעוד, ומשו"ה במקום דמתנה ע"מ שלא ליעד הרי זה מתנה עמשכ"ב. וכמו"כ האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה הוי מתנה עמשכ"ב, דכך היתה דעת התורה דבכל קידושין יתן הבעל לאשה שאר כסות ועונה, וכשמתנה שלא יתחייב בשאר כסות ועונה הרי זה תנאי כנגד דעת ורצון התורה, ואף ר' יהודה דסבר דבדבר שבממון תנאו קיים, מבואר בגמ' דהיינו טעמיה דאחולי אחלתיה, וממילא אף זה נכלל ברצון התורה דבגוונא שהאשה מוחלת על חיובי הממון ידידי שפיר יחול הקנין דקידושין אף בלא הנך דברים, ומשו"ה אין זה חשוב כמתנה ע"מ שכתוב בתורה.

ומעתה נראה לומר דבזה חלוק דין ראוי לגירעון גבי אמה העבריה מדין ראוי לגירעון גבי עבד עברי, דאע"ג דכל דיני עבד עברי ילפי' מאמה העבריה, אך עדיין איכא חילוק ביניהו, דבאמה העבריה הא דאיכא דין גירעון הוא משום דכך הוא רצון התורה שתהא במכירתה ראויה ליעוד, ולכך בעי' שתהא נקנית ביותר מפרוטה, דאם תהא נקנית בפרוטה לא לא תהא ראוי' לגירעון, והוי כמתנה עמשכ"ב כיון דבמעשיו הרי הוא פועל כנגד דעת התורה. משא"כ דין גירעון כסף בעבד עברי אינו משום דכך הוא רצון התורה, אלא דזהו מכללי המשפט דעבד עברי דלאחר מכירתו איכא ביה דין גירעון, אבל אין הכרח דמכירתו תהא מכירה הראויה לגירעון, ולכך אף אם נמכר בפרוטה הרי מכירתו מכירה. [א"ה, עי' בחידושי רבי שמואל קידושין ס' א' סק"ד שהביא ביאור זה בקצרה, וכתב וכן שמעתי מפי הגרש"ש זצ"ל].

וכן מדוייק בדברי הרמב"ם בסה"מ דגרעון כסף באמה העבריה חשיב לה כמצוה, אך בעבד עברי לא הזכיר את הגרעון כסף כמצוה, והיינו משום דגבי עבד עברי אין הגרעון כסף חשוב מצוה אלא דהוא מכללי המשפט דשייך גביה גרעון כסף, ולכך לא בעי' שיהא במכירתו ראוי לגירעון.

לימוד המוסר

הרה"ג ירחמיאל קראם

'עבד עברי'

אחרי מעמד הר סיני, אחרי שבני ישראל שמעו את עשרת הדברות, נאמרת פרשת משפטים. משה רבנו מתחיל ללמד לבני ישראל את הסוגיה של 'בין אדם לחבירו' את הדינים המסדירים את מערכת היחסים שבין אדם לזולתו.

בראש מערכת הדינים האלו ניצבת פרשת עבד עברי. 'התחיל המשפט הראשון בעבד עברי', אומר הרמב"ן, 'מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים, הנוכר בדיבור הראשון, כמו שנאמר: וזכרת כי עבד היית בארץ מצריים על כן אנכי מצווך את הדבר הזה'.

פרשת עבד עברי נאמרה בראש פרשת משפטים ללמדנו, כי לא רק קיום המצוות שבין אדם למקום צריכות להיעשות 'זכר ליציאת מצרים', אלא גם הדינים והמצוות שבין אדם לחברו גם הם מתקיימים על ידינו 'זכר ליציאת מצריים'. 'מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים'.

צריך להבין מדוע דוקא הפרט הזה של שילוח העבד בשנה השביעית הוא ה'זכר ליציאת מצריים' בפרשת עבד עברי ? הרי עצם העבדות יש בה זכר ליציאת מצרים.

'עבדות' נתפסת אצלנו כדבר משפיל ומדכא, כמו שחי ברמת חיים נמוכה ביותר. אמנם כשנלמד את חיובי האדון לעבדו העברי נמצא כי 'הקונה עבד קונה אדון לעצמו'. העבד העברי חי בתנאי רווחה, משוחרר מדאגות פרנסה. אדונו מחויב לדאוג שתנאי מגוריו ומזונותיו של עבדו לא יפתחו משלו. אסור להעבידו עבודה בזויה.

תנאי העבודה להם זוכה העבד העברי עדיין לא הושגו על ידי שום וועד עובדים בעולם. לכאורה פתרון אידיאלי למונבטלים, למחוסרי פרנסה. כל הזכויות האלו מוקנות לא רק לעבד עברי ה'מוכר עצמו', הם מוקנות גם למי ש'נמכר בגנותו' גם לגנב דואגת התורה והוא זוכה לכל התנאים האלו.

למען האמת, עלינו לברר מדוע באמת גנב נמכר בגנותו לעבד. הרי על שום עבירה אחרת לא הטילה התורה עונש 'מאסר', עונש שמשמעותו שלילת חירותו של האדם. הרי כולנו יודעים איזו השפעה ההרסנית יש לעונש המאסר. הסטטיסטיקה קובעת כי בדרך כלל עבריין שהוטל לכלא יוצא ממנו עבריין גדול יותר. בתי הכלא הפכו להיות בתי ספר לפשע. ואם כן מדוע נמכר הגנב להיות עבד.

הרש"ר הירש זצ"ל כותב בהסבר העניין כי מכירת הגנב לעבד היא לא עונש יש לה תכלית ומטרה. עבודה שגנב נמכר רק כדי לשלם את הקרן, את מה שגנב. ולא בשביל לשלם תשלומי כפל, תשלומי קנס שמשמעותם עונש. ומה עוד שאיכות החיים המוקנית לעבד עברי אינה יכולה להיחשב בשום אופן לעונש. אלא, מטרת מכירתו לעבד היא להכניסו למסגרת שתחנך אותו מחדש. בהיותו בבית אדונו הוא ילמד איך מתנהגים בין אדם לחברו, איך נזהרים בממונו של האחר.

לכן, כותב הרש"ר זצ"ל, עבד עברי נמכר לשש שנים, לא פחות ולא יותר. משך שנות עבדותו אינן נקבעות ביחס לגודל הגניבה שגנב. הם קשורים ל'ששת ימי המעשה' שאחריהם באה השבת, הם קשורים ל'שש שנים' שאחריהן באה שנת השמיטה. ללמדנו כי כשם שקדושת השבת מרוממת את האדם מחיי החולין של ששת ימי המעשה וקדושת שנת השמיטה מרוממת את האדם מחיי החולין של עבודת האדמה. כך שש שנות העבדות מרוממות את העבד העברי שנמכר בגניבתו משפיל מדרגתו אליה ירד לשוב לחיי קדושה. לכן כותב הרמב"ן ששילוח העבד בשנה השביעית הוא הזכר ליציאת מצרים הוא המלמדנו מהות מכירתו של עבד עברי.

עוד למדנו, כי יחד עם הזכויות שיש לו בבית אדונו ניתנה 'הרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים' למשך ימי עבדותו. אבל לאחר שש שנים 'האשה וילדיה תהיה לאדוניה והוא יצא בגפו'. הרשות הזו היא רק בנמכר בגניבתו אבל מי שמוכר עצמו לעבד אסור בשפחה כנענית כמו כל יהודי אחר. עבור הגנב הזה שנכשל בגניבה ונמכר לעבד עברי, התירה התורה את האיסור החמור של 'לא תהיה קדשה' בו בזמן שהוא נשאר חייב בכל המצוות. ללמדו ולחנכו כי במעשיו החמורים הוא התנתק מ'קדושה'. כל זמן שלא השלים את חיובו מחדש הוא יכול לישא שפחה, כל זמן שלא הגיע ל'שנה השביעית הוא יכול 'לחיות עם' עם הדומה לחמור'. אבל ברגע שהתעלה וחזר למדרגת יהודי 'הוא יצא בגפו' שבה אליו קדושתו וחל עליו שוב האיסור של 'לא תהיה קדשה'.

קדושת ישראל המוקנית ליהודי במצוות שבין אדם למקום חלות ונמצאות גם במצוות שבין אדם לחברו. כי גם המצוות שבין אדם למקום וגם המצוות שבין אדם לחברו כולם 'זכר ליציאת מצריים'. להזכירנו כי 'בנים אתם לד' אלוקים'. יציאה מעבדות לחרות, אינה רק יציאה מעבדות פיזית. 'היום הזה נהיית לעם לד' אלוקיך' ביציאת מצריים הפכנו מעבדים לפרעה לעבדים לד' אלוקיננו. היציאה לחירות פיזית כשלעצמה עדיין אינה סיבה לחגיגה רק כשקבלנו את התורה נעשינו בני חורין. שהרי 'אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה'.

להיות עבד זה דבר נורא, גם עבד עברי. הייעוד והתכלית של עם ישראל הוא להיות בני חורין. להיות עבדים לקב"ה ולא עבדים לעבדים. מי שחפץ בחיי עבדות ואומר: 'אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי' צריך אדוניו להימלך בבית דין, לשאול את מוכרו שמכרוהו לו. ואז 'והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניו את אוזנו במרצע ועבדו לעולם'. רציעת האוזן כותב הרשב"ם היא 'לעין כל, רוצע עבדו לסימן עבדות'. מי שחפץ בחיי עבדות, מי שמוכן להמשיך ולהישאר עם השפחה הכנענית להמשיך להיות חפץ בתאוותיו ורצונותיו ואינו מבין מה משמעות 'להיות בן חורין' מגיע לו שכולם ידעו שהוא כזה, שכולם יראו שהוא מוכן למכור את חירותו תמורת כסף.

רש"י מביא את המכילתא: 'מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית ? אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי 'כי לי בני ישראל עבדים' ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם'. הקרבת קרבן פסח על כל תנאיו ותנית הדם על פתח הבית היו השלב הראשון של יציאת מצרים. של יציאה מעבדות מצרים לחרות עולם. יציאת מצריים הושלמה בקבלת התורה. במעמד הר סיני כאשר הקב"ה כפה עלינו הר כגיגית וקנה אותנו לעבדיו.

אנו מזכירים לעבד הזה ומודיעים קבל עולם ומלואו כי גם הוא יצא ממצריים ועמד מול הר סיני. למען ידע ונדע מלנו כי עבדי הם ולא עבדים לעבדים'.

מעשה רב

עורך הרב הלל מן

העבד העברי

עם סוסיו הטהורים

כאשר הקיסר נפוליאון בונפרטה כבש חלקים גדולים מרחבי רוסיה הוא נהג להוועץ בגדולי תורה שונים אודות סיכוייו לנצח במערכה, כך נפגש באחד הפעמים עם מרן הגר"ח מוואלוז'ין.

היה זה בשעת לילה מוקדמת כשהגיעו חיילי הצבא הצרפתי לחניית לילה סמוך לוואלוז'ין, רוב תושביה ברחו מאימת המלחמה או התחבאו במסתור, כשנכנסו שריו ושליחיו של נפוליאון אל העיירה מצאו בה בתים חשוכים ושוממים, ורק מהיכל ביהמ"ד בקעו ניצוצות אור שהובילו את השר ושליחיו להיכל.

משנכנסו וראו את הגר"ח יושב בקצה האולם ובידו נר דולק וספר לפניו וקולו מתנגן למרחוק, כה שקוע היה הגר"ח בתלמודו עד כי לא הבחין בשר צבאו של נפוליאון, שניסה לשוחח עמו, אך הגר"ח לא שמע דבר.

ניסה הקצין להרעים את קולו והחל לשוחח עם הגר"ח בצרפתית והגר"ח השיב עצמו כאלם שלא מבין הוא שפתו, עבר הקצין לגרמנית וביקשו היכן גר הרבי שלכם 'חיים' שמו עליו שמענו כעושה צפונות. משנודע כי לפניו עומד הגר"ח השיבו כי המלך בכבודו ובעצמו מעונין ליפגש עמו ותוך זמן קצר לקחוהו במרכבה אדורה לאהל נפוליאון המהודר במרכז המחנה.

הקיסר החל לשוחח עם הגר"ח אודות כוחותיו המיוחדים הטמונים בו ורבי חיים הגיב בביטול, ואז פנה אליו הקיסר באומרו: אף אם אינך מסכים עם סיפורי הנפלאות, הנך איש חכם ופקח, ושאלתי לפניך מה יהא בגורל מלחמתי אם ההצלחה תמשיך ותלווה אותי או לאו.

השיב לו הגר"ח: אמשול לך משל, נסיך עשה דרכו במרכבה רתומה לארבעה סוסים אבירים מטובי היחס, ובהגיעו ליער עבות מעדו רגלי אחד הסוסים לביצה טובענית, הוא משך אחריו את שלושת חבריו והמרכבה התהפכה על צידה, מאמצי העגלון לחלצם מהבוץ עלו בתוהו, עברו כמה שעות ואיכר פשוט מתקרב עם עגלתו הרעועה רתומה לשלושה סוסים כחושים ואף הם החלו שוקעים בביצה הטובענית, האיכר שלף את שוטו והחל להצליף בהם ואלו אזרו שארית כוחם ומשכו את העגלה מוחץ לבוץ עד כי המשיכו בדרכם.

ניגש הנסיך אל האיכר ובפיו פליאה, האיך האיכר עם שלושת סוסיו הדלים מצליח להחלץ יותר מארבעת סוסיו האבירים שלו, שמתבוססים בביצה הטובענית כבר שעות רבות ללא פתרון.

השיב לו האיכר בפשטות: אין סוד מיוחד שעמד בהצלחתי, אלא שסוסיך טהורי הגזע שנלקחו מחוות שונות ומשובחות מכל המדינות הפזורות, כשמצליף אתה על כל סוס מושך כל אחד לכיוון אחר ואינם מצליחים להתאחד למען המטרה, ואדרבה כשמוכה האחד שמחים כל חבריו לאידו, ולא מתייחסים לסבלו של חברם, אבל סוסי הדלים והכחושים כולם ממשפחה אחת המה, אמא ושני בניה, וכשמכה אני אחד מהם כולם מקשיבים לאותה מכה ובאים לעזרתו ובסיוע הכל הם נחלצים, כך היא העבדות האמיתית אצלינו היהודים.

כך הוא בענינך, הסביר לו הגר"ח - הצבא המחומש שלך מורכב מצבאות רבים שכל אחד רוצה בתהלת הנצחון, מאוסטריה, ספרד אטליה ועוד, וכל אחד לא מקשיב לרחשי סבלו של חבירו ולעתים אף שמח בנפילתו, וכך אין סיכוי לנצח את צבא רוסיה המצומק אך המלוכד תחת מטרה אחת יחדיו. ואכן בהמשך המלחמה נחל צבאו של הקיסר מפלה גדולה בפתחה של מוסקבה, כמעט כל חייליו אבדו בקרבות, ולא נותר לו אלא להצטער צער רב על שאף הוא לא למד דרכי הכיבוש מן הגר"ח, ולא שמע לעצתו של הגר"ח שהערכתו התאמתה במלואה לכיבוש המלחמה בנקל.

אחים הקר

רשת בשר למהדרין

פוטו ציון

צילום אירועים, מצלמות וסטודיו

גל פז-רשת למוסיקה

ירושלים-ב"ב-חיפה

פוטו סטודיו

צבי ורצברגר

בית האנרגיה

המנעולן הנאמן זאב הורוביץ

דלתות פלדה ומפתחות

לעילוי נשמת

רבי יצחק בן ר' אליהו ואסתר זר

- בחסותם האדיבה של בעלי עסקים תומכי תורה לברכה, הצלחה וכטו"ם**